

Lustrum

Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati

Separatum

Lustrum

Ménesi út 11–13.
Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati

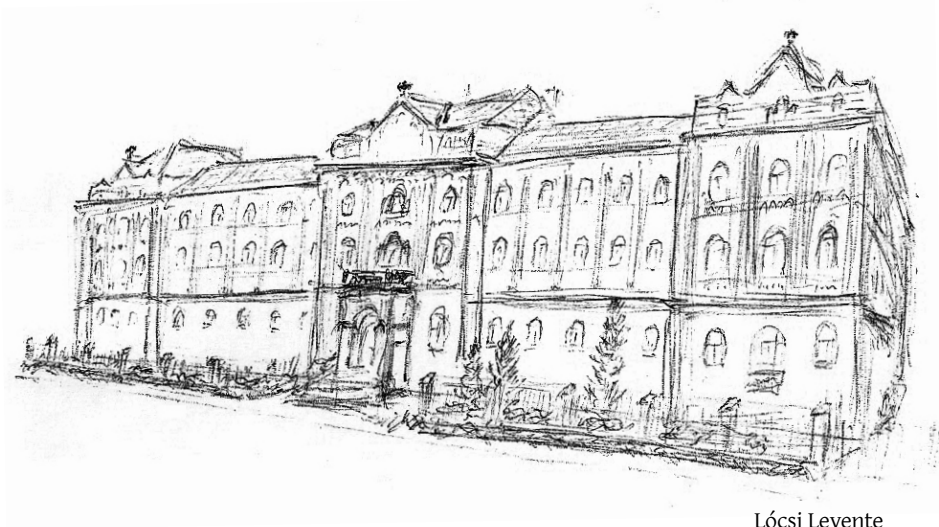
Ediderunt
László Horváth, Krisztina Laczkó, Károly Tóth,
et
András Péterffy (Appendix)

Typotex Kiadó–Eötvös Collegium
Budapest, 2011

Sumptibus NKA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Auctores et compositores, 2011
ISBN 978 963 279 441 9

Lócsi Levente

Gereben Ferenc

Egyetemi évek (1962–1967)¹

„Az ember nemcsak utas, és önmaga szobrása, de embertárs is,
aki, míg magát teremti, az egész emberi életet valami magasabb
lehetőség felé igyekszik terelni.”

Németh László

Betanított munkásból bölcsészhallgató

1962 szeptemberében életemben teljesen új fejezet kezdődött: üzemi munkásból egyetemi hallgató lettem, a vidéki középvárosból Budapestre kerültem. Anyám a szombathelyi állomáson könnyes szemmel búcsúztatott. Belső szorongással kezdtem új életemet: a Bölcsészkarra ugye – a felvételin a KISZ-es fiú is megmondta – csak marxisták kerülhetnek be, nyilván én vagyok az egyetlen kivétel, tehát vigyázni kell!²

Felvettek a kollégiumba is. Mondjunk inkább csak diákszállót, mert meglehetősen primitív körülmények közé kerültünk. A katonaság akkor üritett ki a XIII. kerületi Róbert Károly körúton egy laktanyát, oda költöztettek be minket. Az udvari ablakokon keresztül a szomszédos laktanyára láttunk. Ott egzecírozatták a kiskatonákat, és nem nagyon kímélték őket. De egy épületet azt kiürítettek, oda kerültünk mi. Ez a szárny nézett a Róbert Károly körútra. 30 fős hálótermek voltak emeletes vaságyakkal, és bádog vályúk voltak a mosdókban. Szóval nagyon primitív volt minden, de nagyon boldogok voltunk, hogy egyáltalán kaptunk

¹ Az írás alapja egy Göbl Gabriella által 2006-ban készített életinterjú. Az interjú az 1956-os Intézet Oral History Archívuma számára készült. Az itt közölt szöveg az eredeti interjú egyik fejezetének erősen átszerkesztett és kibővített változata; emiatt az interjúkészítő – amúgy is nagyon visszafogott – megnyilatkozásait nem tartalmazza.

² Ehhez tudni kell valamit az előzményekről is: katonatiszt apám miatt úgynevezett osztályidegen („ikszes”) családból származtam, és gimnáziumi tanulmányaimat nagyrészt a pannonhalmi bencés gimnáziumban végeztem. Ezért az ELTE BTK-ra csak két, fizikai munkával eltöltött év után és mondhatni véletlen szerencsének köszönhetően kerültem be. Minderről bővebben a Gyermek- és ifjúkor Vas Megyében. Életútinterjú Gereben Ferencsel. I. és II. rész (kérdőző: Göbl Gabriella) címmel a *Vasi Szemle* LXIII. évf. (2009) 4. és 5. sz., 427–449. és 515–536. oldalakon számoltam be.

kollégiumi elhelyezést, mert az albérletet sokan nem tudtuk volna megfizetni. Özvegy anyám egy fillérrel sem tudta támogatni a tanulmányaimat, nagyon kevés volt a fizetése, és azt két kiskorú testvérem nevelésére kellett fordítania. Ösztöndíjból és a munkás években megtakarított pénzből éltem, meg alkalmi munkákat vállaltam.

Húszéves voltam, amikor egyetemista lettem. Talán kissé koravén is voltam, aki a három műszakos gyári munka során megszerezte első ősz hajszálait is. Főleg az utolsó hónapoknak köszönhetően, amikor művezetővé léptettek elő, és 80 aszszony fizetése függött attól, hogy meg tudom-e jól szervezni anyagellátásukat és munkájukat. A nagyvárosi élethez való fizikai és pszichikai alkalmazkodásom több hónapot vett igénybe. A vidéki családi körben, illetve a pannonhalmi internátusban eltöltött évek után a fővárosi egyetemista élet egyrészt a szabadság és a kulturális lehetőségek határainak addig nem tapasztalt méretű kitágulását; a pesti rokonsággal, a Pesten élő-tanuló barátaimmal és diákkori szerelmemmel való sűrű találkozás lehetőségét jelentette, másrészt pedig a város „érdes részével”, az angyalföldi hétköznapok világával való kényszerű és rendszeres érintkezést. A Lehel útig kivillamosozva, onnan a Róbert Károly körúton a diákszálló felé gyalogolva sok mindent láthatott az ember, például dülöngélő részeket, púpos prostituáltat, sőt valódi halottat is (az utcasarkon egy kézikocsira fektetve). Az akkor még nagyon lepusztult környék lecsúszott embereitől több szociográfiához elegendő élményanyagot gyűjthettem volna, de akkor még nem szociológusnak, hanem esztétának készültem. A nagyvárosi adaptáció bódulatában – a diákszálló lakóinak jelentős részéhez hasonlóan – rászoktam a dohányzásra, és ezen a rossz szokásomon csak évtizedekkel később sikerült túladnom. Ha volt rá alkalom (például kollokviumi sikerélmény) és anyagi fedezet, nem vetettük meg az italt sem: előbb mindenből az érdekesebb (és olcsóbb) „műfajokat” fogyasztottuk (Kossuth cigaretta, kommersz cseresznyepálinka), majd később finomodtak az igények: „5 éves terv” és később Fecske cigaretta, valamint jobb palackos borok. Míg a dohányzás rendszeres volt, az italozás korántsem.

Bár az életrendünk, időfelhasználásunk alakításában valóban nagy szabadságot kaptunk, társaim többségével együtt kemény munkarend szerint éltem. Mondhatni rendszeresen jártunk az előadásokra (oda is, ahová nem sok kedvünk volt, mert ott meg katalógust tartottak), és rendszeresen látogattuk a könyvtárakat is. Szemináriumi dolgozatainkat többnyire nagy műgonddal készítettük (szép kézírással, mert írógépünk hosszú ideig csak kölcsönbe volt, ha volt); és a diákszálló mostoha körülményei között is – saját verseinkből – irodalmi esteket rendezünk. Szóval szorgalmunkkal igyekeztünk a sorsnak meghálálni, hogy ha vargabetűkkel is, de teljesült a vágyunk: bölcsészhallgatókká válhattunk!

Először én magyar–művészettörténet szakra jelentkeztem, de két évvel később végül magyar–könyvtár szakra vettek fel. Meg kell mondanom, hogy abban az időben meglehetősen komolyan vettük mindkét szak olvasmánylistáit, és bár már akkor is létezett a *Száz híres regény* korai változata, jobbára nem az eredeti olvasmányok helyett, hanem inkább a korábbi olvasmányélmények szigorlat előtti felfrissítésére használtuk. (Hogy azért ne idealizáljam túlságosan a helyzetet, arra is volt példa, hogy a kollégiumi szobatársak között elosztottuk olvasásra a szovjet irodalom – ez külön tantárgy volt a világirodalmon belül! – kötelező olvasmányait, és vizsga előtt elmeséltük egymásnak.) Végül is elég jó, mondhatni életre szóló muníciót gyűjtöttünk össze a magyar és a világirodalom klasszikusaiból. És akiket nagyon megszerettünk a „rohamolvasások” és az egyetemi előadások hatására (vagy épp azért, mert nagyon elhallgatták őket), azok életművét még évekig olvastuk egyetem után is. (Én például leginkább Krúdyt, Thomas Mann-t és Németh Lászlót.)³

„Hála Istennek, marxisták vagyunk!”

Visszatérve ahhoz a kezdeti hiedelmemhez, hogy „itt mindenki marxista”, a diákszallón rövidesen érdekes élményeim adódtak. Az ember itt is hallott egy-egy elejtett mondatot, majd ott is, és körülbelül novemberre már kiderült, hogy a hálóteremből többen is templomba járnak. Terjedt a „suttogó propaganda”, hogy van egy jól beszélő katolikus pap a Damjanich utcában. A Regnum Marianum templomát az ötvenes évek elején fölrobbantották Rákosiék, és annak a lelkészsége költözött a Damjanich utcába, egy alagsori helyiségbe. Trolin tudtuk megközelíteni. Egyik fiú szólt a másiknak, a másik a harmadiknak, és a végén kiderült, hogy a hálóterem 20–25 százaléka vasárnaponként a Damjanich utcába jár! (Mondhatnék 25–30 százalékot is, a református istentiszteletre járókkal együtt.)

Ugyanakkor persze az is kiderült, hogy vannak másféle fiúk is a csapatban. Fegyverviselési engedélye is volt az egyiknek, valójában rendőr volt. A kollégiumban szerencsére már nem volt fegyvere, de a múlt az figyelmeztető volt. Mesélt is róla. Az embernek megvolt már a gyakorlata abban, hogy nem kell mindig mindenkinek mindent elmondani (a korra jellemző „soha sehol senkinek” effektus!), és én sem híreszteltem, hogy Pannonhalmára jártam. Ezt az egyetemen a tanárainkkal sem siettem közölni, de egyre szélesedő baráti körömben azért

³ Életem meghatározó olvasmányélményeiről – beleértve különösen emlékezetes egyetemi olvasmányaimat is – egy külön írásban emlékeztem meg. (Lásd: GEREKEN FERENC: Az olvasáskutató olvasástörténete. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 15. évf. [2006] 10. sz., 38–55.) Ezért ezzel a témával – bár az egyetemi évek nagyon fontos szegmentumáról van szó – itt csak érintőlegesen foglalkozom.

tudták. Volt egy 1958-as magas szintű párthatározat, ezt Molnár Attila szociológus és tanár kollégám a *Protestáns Szemlében* publikálta még a kilencvenes évek közepén.⁴ Ez az MSZMP Politikai Bizottságának titkos határozata volt, és az volt a lényege, hogy a tanárképző intézményekbe nem szabad klerikális és vallásos beállítottságú fiatalokat felvenni, meg olyat, aki ilyen szülői környezetből érkezik. Mi persze ezt a párthatározatot akkor konkrétan nem ismertük, hiszen nem kapott nyilvánosságot, de a hatását annál inkább. És nemcsak a pedagógusképző intézményekben jelentett komoly hátrányt az egyházi iskola, más – jogi, műszaki, orvosi és így tovább – egyetemek felvételi bizottságai is előszeretettel vadásztak a felekezeti iskolákból érkezőkre. Osztály- és iskolatársaim ezekről a diszkriminációs esetekről bőszéges példatárral szolgáltak, egy mai ombudsman-nak a lélegzete is elállna tőlük.

Úgyhogy bekerülésem tényleg eléggé kivételes volt. Aztán egyszer csak fölbukkant egy pannonhalmi diáktársam a Bölcsészkaron, aki a gimnáziumban egygel alattam járt, és az egyetemen évfolyamtársam lett. Na de meglehetősen különös szakpárosítással: latin–görög–arab szakon. Ő volt Maróth Miklós, aki később a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarának alapító dékánja lett. Aztán egy-két fiúról még kiderült, hogy hozzám hasonló „priusza” van, és mégis bekerült, de ez kivételes volt. A rendszerváltozás után a frissen induló felekezeti iskoláknak nagy nehézséget okozott a megfelelő tanári kar összeállítása, mert a korábbi évtizedekben a vallásos világnézetűeket elvben távol tartották a pedagógusi pályától, bár a gyakorlatban – mint láttuk – ez nem mindig sikerült. (Már csak azért sem sikerülhetett, mert a nem felekezeti iskolába járó vallásos fiatalokat nehezebb volt „felismerni”.)

Azután az egyetemi órák „pofa-alapállású” hallgatósága is differenciálódni és színesedni kezdett. Egyik politikailag nagyon ambiciózus tanárunk előadásain hétről hétre hangzottak el az ideológiai túlteljesítés vágyában fogant „aranyköpések”. Az még hagyján, amikor tanárunk annak a történeti ténynek igazolására, hogy a főnóciák hajós nép voltak, Engelsre való hivatkozást érzett szükségesnek. Az a mondat azonban, hogy „az egyház a középkorban a tudatlanság melegegyája volt”, megütközéssel elegy derűtséget váltott ki. És amikor az is elhangzott, hogy „mi már hála Istennek marxisták vagyunk”, a derűtség még magasabb fokra hágott. Ugyanez következett be akkor is, amikor egy másik tanárunk (de ő legalább ideológiai tárgyat, az úgynevezett „dialektikus materializmust” tanított) a jogi kar VIII. sz. nagyelődőjében suksükkölt, és visszatérően a „paroszláv” egzisztencializmust emlegette.

⁴ A vallásos világnézet elleni eszmei harcról az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 22-i határozata. (Bevezeti és közzéteszi: Molnár Attila.) *Protestáns Szemle* LVI . évf. (III. új f., 1994. január–március) 1. sz., 44–66.

A hatvanas évek elején voltunk, és bár az egyetemi felvétel származás szerinti diszkriminációja épp 1962-ben már enyhült, az ideológiai és antiklerikális harc még javában dúlt. Ez pedig, mondani se kell talán, sokat ártott az oktatás szakmai és erkölcsi színvonalának. Hadd említsek meg itt egy későbbi történetet. Már tanár koromban felvételizett nálam egy felekezeti iskolából jött lány. Ez még a Kádár-rendszerben történt, a hetvenes években, a SZOT Központi Iskolán. Észrevettem, hogy a kislány a pesti Knézich utcai apácáknál érettségizett. Kitűnő érettségi bizonyítványát többi irata alá toltam, így a bizottság többi tagja nem tudta meg, hogy honnan jött. Nagyon szépen felelt, és fölvevük. Szóval nem volt teljesen zárt a világ, mindig voltak rések, még a diktatúrában is. Csak meg kellett őket találni, és élni kellett velük. De mielőtt nagyon elmerülnék a bölcs szentenciákban, ha már szóba került ez az eset, meg kell említenem az érem másik oldalát is, amely szomorú, mondhatni perverz szimbóluma is lehetne a konszolidálódott Kádár-korszaknak. A felvételiző kislány hozta egyfelől a pesti egyházi iskolában szerzett tudását, ahová édesanyja íratta be, de másfelől hozta elvált apja kitüntetési igazolását is arról, hogy harcolt az „ellenforradalom” ellen. Ezek az úgynevezett „szocházások”,⁵ illetve gyermekeik hivatalosan is előnyt élveztek a főiskolai, egyetemi felvételek során.

Eötvös-kollégista lettem

Az első tanév második félévében, 1963 tavaszán történt, hogy az Eötvös Kollégiumból idősebb diáktársak (Pusztai Feri és Németh Jóska, vagyis „Páter” és „Jocó”) jöttek toborozni a Róbert Károly körútra, és mondták, hogy „fiúk, akinek jeles vagy kitűnő lesz a tanulmányi eredménye, az jöhet ösztől az Eötvös Kollégiumba!” Akkor már jobbára mindenki tudta, hogy mi fán terem az Eötvös Kollégium, én még pannonhalmi szerzetestanáromtól, Cziráki Lászlótól hallottam nagyon pozitív megnyilvánulásokat az intézményről, aki még civilként, a harmincas években volt tagja a Collegiumnak.⁶ Így a tanév végén többedmagammal megpályáztam a kollégiumi felvételt, és sikerült. Másodéves koromban, 1963 szeptemberében Eötvös-kollégista lettem, és az is maradtam diplomám 1967-es megszerzéséig. A szellemi javaktól eltekintve is a Ménesi úti kollégium – bár ott is emeletes vaságyakon aludtunk (de nem 30, hanem 4 személyes

⁵ A Szocialista Hazáért érdemrend kitüntetettjei.

⁶ Mivel nem sok példát ismerünk arra, hogy egy Eötvös-kollégistából később szerzetesanár lett, valamint a személyes érintettség okán (mivel egyik legnagyobb hatású tanáromról van szó) egy kollégiumi kötetben megírtam életpályájának történetét: GERE BEN FERENC: Egy szerzetes-tanár: Cziráki Géza László (1915–1981). In: SEPSI ENIKŐ–TÓTH KÁROLY (szerk.) *Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban*. Budapest, Eötvös József Collegium – Ráció Kiadó, 2009, 84–93.

szobákban) – sokkal jobb és kulturáltabb körülményeket jelentett, mint a Róbert Károly körüti diákszálló.

Előttünk pár évvel, 1958-ban kezdte a pedagógia szakos igazgató, Tóth Gábor, a régi klasszikus Eötvös Collegium óvatos felélesztését. Ez őszinte és elkötelezett törekvése volt, és ezért minden obulust letett a rendszer asztalára, amelyet ilyen poszton akkortájt elvártak. Olyan ember volt, aki nagyon ambicionálta, hogy a régi Eötvös Collegium hagyományaiból amennyit – mondjuk már abban a puhuló diktatúrában – vissza lehet állítani, azt visszaállítsa. És ezt becsülni lehet és kell benne. Az öregdiákok között máig is viták folynak azonban arról, hogy ez a törekvés milyen arányban állt azokkal a bizonyos „obulusokkal”.

Az 1948 előtti öregdiákok minden lehető alkalommal kinyilvánították, hogy ez nem az „igazi” Eötvös Collegium már, tény viszont, hogy a mi időnkben is komoly törekvés volt arra, hogy szakmailag minél felkészültebb emberek kerüljenek ki onnan. Bár az elitképzésről hivatalosan nem volt szabad beszélni, mert ez nem fért össze a szocialista pedagógia elveivel, mindenesetre plusz követelményeket támasztottak velünk szemben, például a kollégiumban esténként kötelezőként felveendő szemináriumokat kaptunk. (Többek között Czine Mihály és Kiss Ferenc irodalomtörténészekről. Az utóbbi egyébként 56-os szereplése miatt nem taníthatott az egyetemen.) Plusz nyelvórákat is fel kellett vennünk az egyetemi nyelvórákon kívül, és legalább jeles rendű (4,50 feletti) tanulmányi eredményt kellett produkálnunk. És mindehhez járult egy nagyszerű könyvtár!

Az Eötvös Kollégium könyvtárát – az MTA Irodalomtudományi Intézetével társbérletben – a hatvanas évek úgynevezett szakkollégista diákjai korlátozás nélkül használhatták. Ez azt jelentette, hogy este 10 óráig bent, a könyvek között dolgozhattunk – ott voltak a munkaasztalok –, és mi mint kollégista diákok magunk vehettük le a könyveket a polcra, és tetszés szerint használtuk. Ki nem vihattuk, csak nagy ritkán egy-egy éjszakára, nagy protekcióval. Mindez az Eötvös Kollégiumban a szakkollégisták privilégiuma volt. Aki nem volt szakkollégista (vagyis nem teljesítette a jelzett feltételeket), azok csak diákotthonként használták a kollégiumot, ők az épületnek egy másik szárnyában laktak, és csak az olvasóteremben olvashatták a könyvtáros által oda kivitt könyveket.

El lehet képzelni azt az élményt, hogy bemegy egy másodéves bölcsész a könyvtárba, aki hallotta, hogy az Irodalmi Újságnak volt egy 1956-os forradalmi száma, a forradalom által ihletett kiváló írásokkal. (Többek között Illyés Gyula sottogva emlegetett költeményével, az *Egy mondat a zsarnokságról* cíművel.) No, gondolja az a bölcsészhallgató: „az Irodalmi Újság biztosan nincs a polcokon”. És látja: ott sorakoznak a bekötött évfolyamok! „De az 56-os évfolyam biztos hiányzik” – de megvan az is! „De az a nevezetes november 2-i szám biztos nincs benne!” És benne volt, csonkítatlanul! Hát mi ennek a számnak a főbb közlemé-

nyeit aztán lemásoltuk, és szűk körben „terjesztettük”. Ebben Szabó Tibor szobatársunk, máig kedves barátom volt a legaktívabb. Emlékszem, Márai Sándor verséből, a *Halotti beszédből* is volt ilyen másolati példányom, azt is Tibortól kaptam. Ezt a verset manapság is rendszeresen fel szoktam olvasni a hallgatóimnak, a nyugati magyarokról szóló szemináriumomat ezzel szoktam kezdeni. Persze mindez illegális tevékenység volt, nem kürtöltük szét, szerencsére más sem. Tehát ez azért mégis egy relatív szabadságélmény volt, az akkor még kemény szakaszát élő diktatúrában! Egy olyan országban, ahol akkor már egyre többen – tudatlanságból, karriervágyból – „ellenforradalomnak” mondták 1956-ot. És ebben a közegben mi Illyés *Egy mondatához*, 56 egyik emblemikus költeményéhez korlátozás nélkül hozzájutottunk! Tehát nagy kincs volt ez a könyvtár, sokat időztünk benne, és még többet kellett volna.

De nem mindig a könyvtárban (és a tanulószobákban) olvastunk: feledhetetlen élmények fűznek a Kollégium kertjében, a lombos fák árnyékában olvasott Thomas Mann- és Krúdy-regényekhez is. (Itt csak szépirodalmat olvastam, szakirodalmat nem.)

Kicsi KISZ-történetek...

„Priuszaim” súlyát csökkentendő, nagy lelkiismeret-furdalások közepette még egyetem előtt beléptem a KISZ-be, amely – az „anyaintézménnyel”, az MSZMP-vel ellentétben – viselte a „kommunista” jelzőt. Ez meglehetősen zavaró volt, és lelkiismeret-furdalásomnak ez volt a fő oka. Ugyanakkor a markáns nevű ifjúsági szervezet ekkorra már szerencsére meglehetősen felhígult, és élcsapatból tömegszervezetté vált.

Az egyetemen is éltünk KISZ-életet. Egyetemi csoportunk szinte kivétel nélkül KISZ-tag volt. Úgy alakult, hogy a körülbelül 35–40 fős, könyvtár szakos évfolyamunkra kiterjedő KISZ-alapszervezetet lényegében kisajátítottuk. Ami „mozgalmi” munkát végeztünk, azt a kulturális területre transzformáltuk, és magunk találtuk ki magunknak. És a végén mi, az alapszervi vezetőség – ezért vállaltam végig a „szervezőtitkári” tisztet – magunk írtuk meg az ajánlást évfolyamtársainkról, akik ezt az elhelyezkedéskor használhatták fel. A lényeg az volt, hogy senkiről se írjunk rosszat. Nem emlékszem egyetlen olyan eseményre sem az öt egyetemi év alatt – és remélem, ezt nem csupán a megszépítő emlékezet mondatja velem –, amikor KISZ-tagságomból fakadó cselekedet miatt erkölcsi értelemben rosszul kellett volna éreznem magam.

Két nehezebb szituáció adódott. Az egyik 1963 tavaszán a hihetetlenül primitív Hruscsov-beszéd után, amely a szovjet kultúra aktuális állapotát „elemezte” tájtékozó haraggal. De emiatt az akkor másodéves Bence György – a későbbi

filozófiaprofesszor – feje kellett hogy fájjon, mert neki kellett a kari KISZ-bizottság részéről elviselhetővé maszkírozni a beszédet számunkra. Úgy emlékszem, hogy emberileg egészen jól megoldotta a megoldhatatlant. (Nyugodjék békében!) A másik kínos helyzet már személy szerint engem is érintett. Harmad- vagy negyedéves koromban történt, hogy engem meg egy fölöttem járó társamat (későbbi olvasáskutató kollégámat, Kamarás Istvánt, akivel ráadásul az Egyetemi templom nagybőjti konferenciabeszédein szoktam találkozni), magasabb tisztségre, a kari KISZ-bizottságba akartak beválasztani. Ekkor léptek be azok a bizonyos, az életemben többször alkalmazott fékek, hogy eddig és ne tovább. Mert alapszervi szinten lényegében mi szabtuk meg a programunkat, és például meg lehetett csinálni azt, hogy mindjárt az első év elején KISZ-munkaként – én, a vidéki gyerek – műemlék-ismertető Vár-sétára vittem a jórészt pestiekből álló egyetemi csoportomat. De kari szinten már jobban ki lettünk volna téve a politikai állásfoglalás veszélyének meg a központi elvárásoknak. És akkor Kamarással megkértük a barátainkat, hogy állítsanak más jelöltet, és szervezzék meg leszavazásunkat – szóval barátságból ellenünk szavaztak –, és így megúsztuk a dolgot. Megint a régi és végighúzó dilemma: a mimikri során meddig lehet elmenni komoly erkölcsi károsodás nélkül, mit lehet vállalni, és mit nem?

Közbevetőleg mesélek el egy történetet, mert ezen az első KISZ-programunkat jelentő Vár-sétán történt, és egyúttal azt is bizonyítja, hogy mennyire tudatlannul, a pesti viszonyokat nem ismerve vágtam bele egyetemi éveimbe. Volt egy csoporttársam, akiről egyébként később tudtam meg, hogy zsidó származású, aki a séta közepén azt mondja nekem: „Te, ne haragudj, de előbb el kellene mennem! Nemsokára kezdődik a Fradi-MTK-meccs, és szeretném megnézni.” Én őszinte naivitással megkérdeztem: „És Te kinek drukkolsz?” Ő erre azt mondta: „Meg fogsz lepődni: a Fradinak!” És én nem tudtam, hogy miért kellene ezen meglepődnöm. Ez is mutatja, hogy a foci és a pesti társadalmi viszonyok világában nem voltam túl otthonos. Bár osztálykapus voltam Pannonhalmán, de nem voltam meccsre járó. Egyszer-kétszer voltam mérkőzésen Szombathelyen, még '56 előtt. Akkor láttam egyszer élőben focizni Puskás Öcsiéket: a Honvéd dagadtra verte a szombathelyi Haladást.

A kötelező és a szabadon választott

Akkoriban az egyetemi tanrend és az órarend egyaránt középiskolás módon szerkesztett, alternatív megoldásokat nem ismerő merev struktúra volt. (Csak a kötelező tananyagot kívüli speciálkollégiumok voltak választhatók.) Mivel magyar-könyvtár szakom kötelező előadásainak egy része nem keltett bennem túlságosan nagy szellemi izgalmat, körülnéztem az egyetemi kínálat szélesebb

regisztereiben. Így például egy Eötvös-kollégista művészettörténész diáktársam segítségével rendszeresen bejártam a művészettörténet szak óráira. Hallgattam Dercsényi Dezső romantika- és Entz Géza gótikaszemeszterét, sőt később Aradi Nórának a modern művészetről tartott előadásaira is bejártam.

Az egyetem előtti években nagyon kezdett érdekelni a folklór is, ez az érdeklődés ugyancsak végigkísért az egyetemen, egészen a szakdolgozatomig.⁷ Ezért – Kósa László szobatársam közvetítésével, aki néprajz szakos volt – bejártam egyes folklórtárgyaknak nemcsak az előadásaira, hanem a szemináriumokra is, és ezekből – a kötelező mellett – plusz vizsgákat is tettem. Főleg a népdal- és a népdaladalok kurzusokat kedveltem (az utóbbit Katona Imre adta elő), de Ortutay Gyula (akkor ő volt a rektor) népmese-előadásait is végighallgattam. A tanári pályáját akkortájt kezdő Voigt Vilmos népdalos szemináriumi dolgozatomhoz (a természeti kezdőképről írtam) német nyelvű szakirodalmat is adott, és ez újdonságként hatott az akkori egyetemi gyakorlatban.

Harmadik „hobbitémám” az esztétika volt, amelyet az egyetemen csak egyetlen szemeszter erejéig és rendkívül dogmatikus formában tanítottak (Szigeti József tartotta az előadásokat). Én mindjárt első évben – egy szombathelyi diáktársam biztatására – felvettem Benedek Marcell műfordítási speciálkollégiumát. „Elek apó” fia az óráit farkasréti villalakásában tartotta, miközben az ő fia, Benedek István az átjárószobában épp akkor írta az *Aranyketrec* című könyvét, amelyben pszichiáterként szerzett intaházai élményeit örökítette meg. Meglehetősen gyenge nyelvtudásom nem predesztinált műfordítói babérokra, inkább a nagy öregből kisugárzó kultúrtörténet vonzott. Ez inkább csak tanulságos kaland volt, mint módszeres ismeretszerzés. Az Eötvös Kollégiumban azonban alapos esztétikai továbbképzésben lehetett részesülni, indexbeírás nélkül. Idősebb diáktársunk, a filozófia szakos Bertalan László (később jeles szociológussá vált) több éven keresztül vezetett egy esztétikai szemináriumot, amelyhez tisztességesen hozzáolvasztatott minket. Ez a szeminárium még vizsgaidőszakban is működött, akkor általában Hegel *Esztétikáját* olvastuk együtt, bekezdésről bekezdésre. (Sajnos már Bertalan Laci sincs közöttünk.)

Ezt a saját magam által kreált tanszabadságot időnként – „extra muros” – még jobban kiszélesítettem. Szombathelyi építészhallgató barátom, Balogh Péter révén eljártam a Műszaki Egyetemre is Pogány Frigyes vetített képes építésztörténeti előadásaira; és ugyancsak az építészhallgatókkal tettem sétát – a budavári helyreállítást vezető Gerő László tanárunk vezetésével – a királyi vár romjai között. Sőt: az építészhallgatókkal a kultúrpolitika „peremvidékére” is ellátogattunk:

⁷ Szakdolgozatomat *Naiv epikus hagyományunk kérdéséhez* címmel írtam, és a Szent László-legendárium „Kún rabolta magyar lány” történetének ösköltészeti és folklórnyomait próbáltam kimutatni.

a szentendrei iskolához tartozó, az akkor épphogy „túrt” Bálint Endre festőművész műtermébe. (Akkor nekem idegennek tűnt az ő festői világa, később nagyon megkedveltem, és egy grafikát is vettem tőle.)

Az Aczél György-féle „3 T”-nek ugyancsak a „túrt” rekeszébe volt bezárva Pilinszky János, akit egy pannonhalmi barátom „vigiliás” kapcsolatai révén sikerült megismernem – először csak a verseit, majd személyesen őt magát. Többször találkoztunk a Kárpátia ház (munkahelye, az Új Ember szerkesztősége) környéki presszóban, egyszer Izabella utcai udvari lakásában is jártam nála. A lakás is olyan szerény volt, mint ő maga. Az Eötvös Kollégiumba is meghívtam a Czine-szeminárium vendégeként, el is jött. Kérdésünkre, hogy mit szól a szokásos „katolikus költő” besoroláshoz, azt válaszolta, hogy jó katolikus szeretne lenni, többek szerint költő is, de mégsem tartja magát katolikus költőnek – mert ebben a „műfajban” Assisi Szent Ferenc volt az utolsó. Művei ihletésére két tanulmányzsengét is készítettem, amelyeket – amellet, hogy az Eötvös Kollégium esti szemináriumán adtam elő őket – nagy merészen a költőnek is megmutattam. Az egyiket a *Négysoros* című Pilinszky-versről írtam, és ez, kiadós csiszolás után, jóval később meg is jelent;⁸ a másikban az addigi Pilinszky-életmű átfogó elemzésére tettem kísérletet. Ezzel – Czine Mihály ajánlására – OTDK-díjat nyertem 1967 tavaszán. Ez azért volt érdekes, mert az egyetemen – a kollégiumi Czine- és Kiss Ferenc-szemináriumokat leszámítva – Pilinszkyről nem tanultunk. Király István professzor (egykori Eötvös-kollégista), aki akkor az irodalmi és az egyetemi élet nagy hatalmú véleményirányítója volt, és aki negyedéves koromban műelemző szemináriumot vezetett a csoportunknak, kifejezte nekem csalódását és nehezményezését a témaválasztásom miatt.

A Kollégium esti szemináriumain más jeles személyiségek is megfordultak. Czine Mihály egyszer elhozta Juhász Ferencet közénk, nekem pedig – alkalmi ismerősöm, Kézdi-Kovács Zsolt filmrendező közvetítésével – sikerült Jancsó Miklóst is rábírní egy látogatásra. Ez már 1967-ben volt, diplomaszerezésünk évében, mert Jancsó már túl volt a *Csillagosok, katonák* című filmjén, amely az oroszországi polgárháború sablonokat döntögető ábrázolásával akkor nagy figyelmet keltett.

Megemlítem még egyetemista korom néhány további rendhagyó „író-olvasó találkozáját”. Féja Gézával – a *Viharsarok* elolvasása után először rokonaimnál találkoztam, de később kollégiumi szobatársaimmal is felkerestük XI. kerületi lakásán. Sajátos volt Sánta Ferenchez való viszonyunk: ő kollégiumunk könyvtárosa volt, és a hatvanas években egymás után jelentek meg fő művei, és ezeket rendre el is

⁸ GEREBEN Ferenc: Pilinszky János: *Négysoros*. A vers lehetséges olvasata *Új forrás* XII. évf. (1981) 3. sz., 26–30.

olvastuk. (A *Húsz óra* a bölcsesek *Tiszta Szívvel* című stenciles folyóiratában is nagy vitát robbantott ki.) Szinte naponta találkoztunk vele, mégsem alakult ki közöttünk érdemi kapcsolat. Ez suta dolog volt, máig nem tudom, miért alakult így. Mi zárkózottnak éreztük, és nem mertük megszólítani. Ő meg nyilván restelt rákérdezni, hogy tetszenek-e a könyvei. Balázs Józsefhez viszont szoros szálak fűztek: ő fiatalabb kollégiumi diáktársunk volt, aki sűrűn belátogatott a szobánkba beszélgetni, és főleg filmes érdeklődésével tűnt ki. Minket is meglepett, amikor jó néhány évvel később, a hetvenes évek derekán jelentős regénysorozattal jelentkezett, közülük a *Magyarok* máig emlékezetes a számomra. És ha már a kortárs Balázs Jóskát megemlítettem, meg kell említenem a később Kilencek néven híressé vált költőket is, akik évfolyamtársaink (vagy közvetlenül alattunk-felettünk járó diáktársaink) voltak, és többen közülük tagjai voltak az Eötvös Kollégiumnak is. Ők a mi nemzedékünk éledező kritikus hangját és hiányérzeteit szólaltatták meg. Nekem közülük főleg Kovács Istvánnal és Rózsa Endrével volt szorosabb, eszmecserés kapcsolatom, de a többieket is ismertem, és a későbbiekben Mezey Katalinnal és Oláh Jánossal lazább munkakapcsolatba is kerültem.

Végül meg kell említenem, hogy ugyancsak az „inter muros” jegyében több társammal együtt meglehetősen intenzív kulturális életet éltünk. Rendszeresen látogattuk a közeli „Puskin-tanszéket” (vagyis a Puskin mozit), de tárlatra és hangversenyre is elég sűrűn jártunk. Nem beszélve a színházakról: jövődő feleségem a Gyógypedagógiai Főiskola hallgatójaként közönszervező volt, és rendszeresen kapott tiszteletjegyeket. Amikor átnéztem régi feljegyzéseimet, magam is elcsodálkoztam, hogy egyetemi kötelezettségeink tisztességes teljesítése mellett milyen sok időt és energiát fordítottunk (kollégista társaim, illetve jövődő feleségem társaságában) kulturális rendezvények látogatására.⁹

⁹ Korabeli feljegyzéseimből kiírtam az 1963 őszi (ez volt az első félévünk az Eötvös Kollégiumban!) „szabadidős” kulturális élményeimet. Egy olyan helyzetről van szó, amelyből – legalábbis számunkra – gyakorlatilag teljesen hiányzott a televízió. Következzenek tehát időrendben: szeptember 15. Egyiptomi kiállítás a Szépművészeti Múzeumban (berlini vendégkiállítás), és magyar népművészeti kiállítás a Múcsarnokban; szeptember 17. *Hogy állunk fiatalember* című film; szeptember 18. *Hetedik esküdt* című film; szeptember 19. Antonioni: *Éjszaka* című filmje; szeptember 22. *Kopár sziget* című film (TV-ben); szeptember 24. *Éjszaka* másodsor; szeptember 25. Max Frisch: *Andorra* (főpróba); szeptember 27. Racine: *Britannicus*; szeptember 29. a *Kerepesi temetőben* megnéztük a híresebb írók és az ötvenhatos szabadságharcosok sírjait; Deák téri templomban *egyházi zene*; október 10–12. könyvtáros *tanszéki kirándulás*: Szolnok, Hortobágy, Debrecen, Eger könyvtárai és műemlékei; október 15. Aczél György előadása a kulturális helyzetről az egyetemen; október 16. Shakespeare: *Machbeth* a Nemzeti Színházban (matiné); Fejős Pál: *Tavaszi zápor* (1932-es film, este); október 23. *Előzés* című film az Egyetemi Színpadon; október 25. Debussy: *Pelléas és Mélisande* (Operaház); október 26. „Mozdulók”-est (egyetemista költők köre); október 27. Wagner: *Tannhäuser* (Erkel Színház); november 11. Hermann István előadása az Irodalomtörténeti Tudományos Diákkörben: *Freud és a művészet*; november 13. *Halálos tavasz* című film (Egyetemi Színpad); november 29. *Elektra* című film;

A világkép horizontjai

A Kollégium persze nemcsak olvasó- és tanulóhely volt, hanem az olvasmányok és a világ dolgainak megbeszélésére is szolgált. A sok éjszakába nyúló – Széchenyi kifejezésével élve – „elmesúrlódás” során egymás látókörét, szemléletét gazdagítottuk, vitatkoztunk, egymás verseit kritizáltuk. Szemünk láttára vált költővé testvérszobánk lakója, a polonista történész Kovács István, és lett költőből kritikussá Varga Lajos szobatársunk (aki később Varga Lajos Márton néven a Népszabadság kulturális rovatvezetője lett).

Az az Eötvös Kollégiumban is elég hamar kiderült, hogy a bölcsészhallgatók jelentős része a valóságban nem felel meg a hatalom által szorgalmazott marxista-ateista kritériumoknak, és a mi 63-ban kollégistává vált évfolyamunk, valamint a nálunk fiatalabb korosztályok még az átlagnál is kevésbé. Vagyis hogy a „fellezülés” időben előrehaladva is egyre növekedett. E tendencia mögött történelmi okok állnak. 1962-ben tompult a származási kategorizáció. Mi az egyetemen nagyon népes évfolyam voltunk, sok olyan volt köztünk, akiket az előző években épp származási okokból nem vettek fel. Úgy gondolom, hogy végül az országnak és a társadalomnak is hasznára vált, hogy a politika által diszkriminált rétegek gyermekei is bekerülhettek az egyetemre. Ugyanakkor az is tény, hogy a korabeli „káderpolitika” kedvezményezettjei (az „aparatszik”-rétegeken túlmenően) olyan kétkezi munkát végző szülők gyermekei voltak, akik a maguk bekerülését a felsőoktatásba ugyancsak valamiféle történelmi igazságtételként élhették meg, és akiknek jó része a tehetségével szintén a társadalmi tudástökéket gazdagította. Nem emlékszem olyanra – sem az egyetemi csoportunkban, sem a Kollégiumban – hogy a „polgári” és a „népi” származású hallgatók között valamiféle ellentét feszült volna. Az elkülönülés szolid tendenciái inkább az ideológiai határvonalak mentén jelentkeztek, ha azok különösen markáns módon rajzolódtak ki.

Nem is olyan könnyű kérdés, hogy valójában milyen eszmerendszer talaján állunk, hiszen a világpolitikai helyzet akkoriban nem hatott ösztönzőleg alternatív jövőképek és víziók részletesebb kidolgozására: igényeink jórészt a nemek fonákjaként rajzolódtak ki. A Kollégium tágabb közösségének természetesen meglehetősen sokszínű volt az eszmei térképe, vastagon beleértve ebbe a rendszer és a kommunista ideológia eltökélt híveit is. Én most csak a szűkebb baráti körünkről beszélek, amely főleg az évfolyamtársaimból állt. Ebben a körben idegenkedés volt tapasztalható a kommunista rendszerrel és annak uralkodó ideológiájával, valamint a Szovjetunió internacionalizmusnak álcázott imperializmusával

december 1. P. Schaffer: *Ki után megy a nő (vígjáték?)*; december 7. Bach: *h-moll mise*; december 11. Csontváry-kiállítás a Szépművészeti Múzeumban; december 13. Saint-Saëns: *Sámson és Delila* (Erkel Színház).

szemben. Tehát nem voltunk marxisták, de a mi gondolkodásunkban és dolgozatainkban is megjelentek baloldali sémák és eszmék, például (most magamra gondolva és Kiss Ferenc tanárunk szóhasználatával élve) „szakállas lukácsizmusok”. Ennek sajátos kiegészítéseként gondolkodásunkban jelen volt egy meglehetősen erős népies-plebejus attitűd is: a népi írók baloldalisága. Szabadságot óhajtó (de annak közeli megvalósulásában nem reménykedő) nemzeti és polgári demokraták voltunk – így együtt. Elutasítottuk a létező szocializmust, ugyanakkor nem tartottuk magunkat a kapitalizmus kimondott hívének sem. Így utólag visszatekintve, kamaszkori élményünk, az 1956-os forradalom kitörölhetetlen nyomot hagyott világképünkön és értékvilágunkon: főbb eszményünk a polgári demokratikus szabadságjogok, a nemzeti függetlenség, a harmadik úthoz közel álló társadalomkép. (Szorgalmas olvasói voltunk Németh Lászlónak és Kodolányi János *Zárt tárgyalásának* is.)

Amellett, hogy foglalkoztunk más népek, különösen a közép-európai térség történetével és kultúrájával, közös nevezőnk volt a nemzeti identitás (akkor még nem így hívtuk) fontossága, és egyre tudatosabbá vált körünkben az akkori nyilvánosság által teljesen elhallgatott határainkon túl élő magyarok iránti érdeklődés. E témakörben legtöbbit Kósa László néprajzos szobatársunktól tanultunk (ma akadémikus, az ELTE professzora), aki már akkor módszeresen foglalkozott ezzel a témával. (Egyik erdélyi gyűjtőútján le is tartóztatta a Securitate.) Mi többiek is megjártuk turistaként Felföld vagy Erdély különböző tájait. (A téma családiról annyiban érintett, hogy anyai nagyapám Selmecebányáról, az apai pedig a délvidéki Óbecséről származott, és a selmecebányai rokonságot nyaranta többször meg is látogattam. Bele is szerettem ebbe az ódon kisvárosba, azóta is meg-meglátogatom. Nagyapámék főtéri házából azóta múzeum lett, szépen helyreállították. De Selmec már a hatvanas évekre teljesen elszlovákosodott, az úgynevezett határon túli magyarokról ott kevés benyomást szerezhettem, legfeljebb a kacskaringós oda- és visszautakon.)

Baráti körünkben emellett többünk vallásgyakorlóként kötődött egy-egy történelmi egyházhoz. Talán ez tartozott hozzá legkevésbé az általam közelebbről ismert kollégisták szellemi profiljához, annak ellenére, hogy akkoriban a katolikus egyházban nagy változások készülődtek: akkor zajlott a II. vatikáni zsinat. Ennek újtó szellemiségéről, rendelkezéseiről főleg egy volt pannonhalmi osztálytársam révén értesültem, aki Pesten volt kispap, de egykori pannonhalmi tanáraimtól is, akiket elég sűrűn látogattam. Sőt Kovács Sándortól, a szombathelyi püspöktől is, aki családunk régi ismerőse volt, és aki maga is részt vett a zsinaton.

Kollégista (és pannonhalmi) barátaimmal – főleg a református Kósával – bejártunk az Egyetemi templom adventi és nagyböjti – Szörényi Andor és Gál Ferenc

professzorok által tartott – konferenciabeszédeire. Többedmagunkkal – Kósa Laci vezetésével – egy általa jól ismert református gyülekezet ifjúsági rendezvényeire is eljártunk a Gyulai Pál utcába.¹⁰ Kósa Laci volt az is, akinek a hatására kissé behatóbban megismerkedhettem a református gondolkodásmóddal és kultúrával, és családom régi protestáns hagyományai mellett a Kollégium adott végső lökést ahhoz, hogy egy életre eljegyezzem magam az ökumené gondolatával.

Puhuló diktatúrában

Az idő előrehaladtával – az 1962 és 1967 közötti évekről beszélek – úgy éreztük, hogy a rendszer kezd egy kicsit elviselhetőbbé válni. Már szó volt róla, hogy enyhültek az egyetemi felvétel származási feltételei; hallottunk az ötvenhatosok jelentős részét érintő amnesztiáról is. Érzékeljük, hogy a kulturális életben egy kicsit több lett a szabadság. A hatvanas évek első felében kisebb szenzációnak számított például Fejes Endre *Rozsdatemető* című regényének megjelenése, a munkásságnak a szocialista kánontól eltérő ábrázolása. Egyre több kulturális esemény adódott, amely túljutott a kultúrpolitika szűrőjén, és ezek nagy eseménynek számítottak. Például egy-egy verseskötet: a ritkán és kevés példányban megjelenő vékony Pilinszky-kötetek, a *Harmadnapon* után a *Rekviem* vagy Weöres Sándor és Nagy László kötetei. Vagy Lengyel Józsefnek az *Elejétől végig* című kisregénye, amely a szovjet lágeréletet mutatta be. Emlékszem, hogy egy éjszaka olvastam el „elejétől végig” (még a Róbert Károly körúton). A végére a sok éhezéstről olvasva pszichésen úgy megéheztem, hogy szinte görcsbe rándult a gyomrom. Meg ugye Szolzsenyicintől az *Iván Gyenyiszovics egy napja!* Szóval ezek az olvasmányok, no meg az éledező magyar filmművészet egyre markánsabb alkotásai nagyon hozzátartoztak számunkra a „puhuló” hatvanas évekhez. Frenetikus élmények sora köti nemzedékeket az Egyetemi Színpad rendezvényeihez. Nagy költőink egymás után szerepeltek ott költői estekkel (így *Illyés Gyula* és *Nagy László*); Mensáros László előadóestje, a *XX. század* hatalmas és tartós sikert aratott. Olyan Wajda-filmeket is vetítettek az Egyetemi Színpadon, amelyeket nem lehetett látni a mozikban. Ilyen volt a *Lotna* is, amely, úgy tudom, első színes filmje volt Wajdának, és markáns szimbolikájával nagyon megérintett. Mint ahogy a többi Wajda-film is: a *Hamu és gyémánt*, valamint a *Csatorna*. Kovács Pista segítségével észrevettük és baráti körben nagy

¹⁰ Amint utólag Kósa László kutatásai nyomán kiderült, ezt a közösséget (is) az államrendőrség – besúgók révén – szoros felügyelet alatt tartotta, és nem sokon múlt, hogy nem lett bírósági eljárás az ügyből. Lásd Kósa László: Református ifjúsági körök bomlasztása Budapesten az 1960-as évek első felében. In: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözök a Kádár-korszakban*. Budapest, Szent István Társulat – Luther Kiadó, 2010, 270–288.

vehemenciával elemeztük e filmeknek a rendszert és a szovjeteket kritizáló részleteit, illetve az ilyen tartalmakat sejtető szimbólumait.

Személyes életemben pedig akkor éreztem meg igazán az enyhülést, és ezt szinte afféle „rehabilitációként” éltem meg, amikor 1965-ben a népköztársasági ösztöndíjra pályáztam, és azt mondta a tanulmányi osztályon az évfolyamunk előadója, hogy az önéletrajzomat elég ott kezdenem, amikor felvettek az egyetemre. És az utolsó két tanévre, negyed- és ötödéves koromra meg is kaptam az ösztöndíjat. (Ez a havi 1000 Ft akkor jelentős összegnek számított.) Ez nekem nagy felszabadulást jelentett: végre a magam teljesítménye alapján mérettem meg, és nem kellett a kínos magyarázkodás, hogy mi volt a rég meghalt apám, meg hogy miért jártam én Pannonhalmára.

Volt egy másik, inkább csak szimbolikus rehabilitációm is, ezt együtt éltem meg Kósa László és Szabó Tibor kollégista szobatársaimmal. Úgy alakult, hogy a Jogi Kar dísztermében, Werner Heisenberg, világhírű német fizikus díszdoktorrá avatásán, régi zsinóros ruhába öltözve, a dékánok háta mögött mi hárman tartottuk az úgynevezett paedumokat, vagyis az ELTE akkori három karának a díszjogairait. Persze nem érdemeink miatt vagy más tartalmi megfontolásból történt ez, hisz már maga az is sántított, hogy mindhárman bölcsészek voltunk. (Ez valahogy úgy történhetett, hogy a Kollégiumon keresztül kerestek embereket erre a feladatra, és épp minket értek el.) Ami a dologban mégis szimbolikus volt: mindhárman úgynevezett „ikszesek”, vagyis osztályidegen származásúak voltunk, és ezt tudatosítottuk is magunkban, amikor ott feszítettünk díszegyenruhánkban a pódiumon. (De azt is el kell mondanom, hogy miután átestünk ezen az ünnepélyes ceremónián, és levettük a díszegyenruhát, hármasban elmentünk egy Kecskeméti utcában lévő Vasedény boltba, és vásároltunk egy szép öblös, zománcos éjjeliedényt, amely ezentúl a szoba ivóvízkészletét volt hivatott tárolni. Ezzel a persziflázssal mintegy megilletődöttségünket igyekeztünk palástolni, vagy talán inkább azt a tényt akartuk ilyen kajla módon kifigurázni, hogy nekünk, értelmes és törvénytisztelő állampolgároknak újból és újból rehabilitációra van szükségünk a saját hazánkban.)¹¹

¹¹ És ha már a kajlaságok is szóba kerültek: meg kell jegyezni, hogy a sok tanulás és „elmesúrlódás” mellett az Eötvös Kollégiumban a hatvanas években is élénk és vidám diákélet zajlott, és nem volt tőlünk idegen a Csokonaival kapcsolatban emlegetett „vaskos kollégiumi diákhumor” sem. Voltak április 1-jei bolondozások és nagy lóvá tevések. Időnként a baráti körrel az alagsori konyhában nagy lakomákat csaptunk. Ilyenkor Szabó Tibi barátunk elkészítette a hagyományos rakott krumplit, és azt jófajta borokkal locsoltuk, mellé nagyokat nótáztunk. A vizsgaidőszakok végét is mindig borozással zártuk, erre általában a kollégiumon kívül került sor. Szobánk falán egy „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország” feliratú tabló feszített, rajta Magyarország térképével, amelynek megfelelő helyeire fel voltak ragasztva a tájjellegű magyar borok címkéi. És hát már ennyi év után azt is bevallhatjuk, hogy szobánk híres volt illegális (országos gyűjtőkörű) táblagyűjteményéről, amelyben a régi falusi kocsmák „padlóra köpni tilos” zománctáblájától a közeli

A Kádár-rendszerben, mint afféle kemény, majd egyre puhuló diktatúrában – a hétköznapi valóság nagyon sok vegyes, az alkalmazkodás és az ellenállás elemeit vegyítő magatartásformát fejlesztett ki. Kezdetben – osztársadalmi szinten – az alkalmazkodás inkább színleges, az ellenállás pedig erős volt, majd az idomulás egyre őszintébb, az ellenállás pedig egyre lagymatagabb és áttételesebb lett. Én és baráti köröm nem voltunk hősök (voltak ilyenek is!), de tisztességre törekedtünk, arra, hogy szembenézhessünk magunkkal és a hozzánk közel állókkal, és azt hiszem, nem túlzás azt állítani, hogy messze voltunk a behódolástól. Lehetőleg kerültük a nyílt konfrontációt a diktatúrával, de – vállalva akár a másodrendű állampolgári szerepet – igyekeztünk megőrizni értékeinket.

Ha most így visszatekintek az eddig elmondottakra, magam is meg vagyok ütközve azon, hogy milyen sokat foglalkoztam azokkal a tényezőkkel, amelyek ezt a másodrendűségi tudatot életem során belém vették. Holott most például egy egyházi felsőoktatási intézményben tanítok, tehát teljes életpályám viszonylatában is elnyertem történelmi rehabilitációmát. Elgondolkodtató, hogy honnan van ez a lázas önelemzés, a „keskeny út” nyomozása, ellenőrzése magamban, az időnként felbukkanó kétely, hogy jól cselekedtem-e akkor? Gondolom, mindez onnan eredhet, hogy az embert azok a vívódások, amelyek évtizedeken keresztül foglalkoztatták, és időnként marták belülről, olyannyira megérintették, hogy amíg él, soha nem fogja elfelejteni. És ezek a vívódások nem csak engem jellemeznek. Nemrég megkeresett egy régi kollégista társam, és az után érdeklődött, hogy mi, akik már akkor vallásgyakorlók voltunk, miért nem beszéltünk neki többet ezekről a dolgokról, miért kellett neki öregkoráig várnia, hogy a Biblia közelébe kerüljön? Szorongva kérdezte: csak nem féltünk attól, hogy felad minket? Megnyugtattam, hogy nem erről volt szó.

A Bollók-ügy

Mert sajnos erre is akadt példa. És itt el kell mondanom Bollók János történetét. (János sajnos meghalt már, a klasszika-filológia jeles professzora lett, az ezredforduló éveiben a Kollégiumot is igazgatta.) „Testvérszobánk” lakója volt, a költő Kovács Istvánnal és két kiváló nyelvészakkal (Inotai Andrással és Tauber Sanyival) együtt. Egyetemista korában hitvallóan vallásos fiú volt. Úgy hírlett, hogy gyermekkorában vallásos nevelést kapott, utána volt egy ateista korszaka, és mielőtt bekerült az egyetemre, ismét „visszatért”. Amikor ateistából hívők lesznek az emberek, többnyire nagy dinamizmussal tudnak megtérésükről

ostyasütő kétméteres fatáblájáig sokféle trófea akadt. (Amikor a Magyar Televízió műsort készített a Kollégiumról, a szerkesztő a mi szobánkba is betévedt, és szeretett volna e gyűjteményről felvett készíteni. Mi azonban – jó okkal – elzárkóztunk a „médianyilvánosságtól”.)

tanúságot tenni. Ő is ezt tette, védte és hirdette újból megtalált katolicizmusát. Mi csak szűk baráti körben beszéltünk ilyen kérdésekről, és őt is erre intettük, de ő hangosan fölállta. Ugyanakkor volt egy másik kollégista évfolyamtársunk, aki viszont épp akkortájt hagyta el a hitét, amikor az egyetemre jött. Előtte még ministrált, és buzgó vallásos volt, azután buzgó lukácsista lett. Mindketten az igazságot keresték, de a damaszkuszi úton épp ellentétes irányban közlekedtek, és mind a ketten meglehetősen vehemenciával. Elég nagy ütközések és szócsaták származtak ebből.

Végül, sajnos, hívő marxistává átvedlett társunk egy nyilvános kollégiumi rendezvényen megtámadta Jánost, hogy klerikális propagandát folytat. Ez abban az időben nagyon veszélyes kijelentés volt, és mélyen megrázott minket, azokat is, akik világnézetileg közömbösek voltak. Erre a „hivatalosságnak” valamilyen formában reagálni kellett. Az igazgató évfolyamgyűlést hívott össze, hogy tárgyaljuk meg ezt az ügyet. Volt két fiatal nevelőtanárunk (a „Páter” és a „Jocó”), ők párttagként is megőrizték falusi családjaikból magukkal hozott tisztességüket. Az igazgató őket bízta meg azzal, hogy levezényeljék ezt az évfolyamgyűlést. A kollégista évfolyamról volt szó, voltunk vagy húszan, huszonöten, és egy zárt körű „tárgyalást” kellett lefolytatnunk.

Ez az abszolút nem normális gyűlés végül is normális légkörben zajlott le. A két nevelőtanár nagyon józanul viselkedett, és a dolog elsimítására törekedett – ahogy a többi hozzászóló is, függetlenül világnézetétől. Végül semmi baja nem lett a „vádloznak”. De a történethez még az is hozzátartozik, hogy amikor – demokratikus választással – diákbizottsági titkárrá választottuk Bollók Jánost, akkor (illetve valamivel később?) Tóth Gábor igazgató behívta magához, és rábírta, hogy mondjon le. És János „demokratikusan” lemondott, nem tudott mást tenni. Nem vitatom, hogy ezt az igazgatónk János érdekében is tette, de hát így festett akkoriban a „szocialista demokrácia”, még az Eötvös Kollégiumban is!

Ugyanakkor voltak szép szabadságélményeink is, például a kollégiumi március 15-i ünnepek. Magát az ünnepet a rendszer kisajátította és felvizesítette, de az Eötvös Kollégiumban a diákság által rendezett ünnepek voltak, teljesen függetlenül az egyetemi meg az egyéb rendezvényektől. Nem mondtunk mi ugyan semmit direktben a fennálló rendszerre, de a valamelyik idősebb diák által elmondott ünnepi beszéd kontextusában felparázslottak és aktuális jelentőséget nyertek az elszavalt klasszikus Petőfi- és Ady-versek. Emlékeim szerint Árpássy Csaba történelem szakos diáktársunk mondott egyszer egy kiváló beszédet, egészen felvillanyozott minket. Szóval voltak ilyen magunknak teremtett szabadságélményeink is.

Ezek közé tartozott az az este is, amelyet Faragó Vilmos újságíró töltött a Kollégiumban, egyetemista korszakunk végén, 1967 tavaszán. Ennek előzménye

egy cikk volt,¹² amelyben Faragó a nemzeti érzést ostorozta. Mi meghívtuk őt a Kollégiumba, és szabályosan tetemre hívtuk. A társaság témakörök szerinti munkamegosztásban készült erre a találkozásra, és összehangolt rohammal látványosan visszavertük a cikk állításait. A kurzuspublicista teljesen meg volt rökönnyödvé: a „Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetett Eötvös Loránd Tudományegyetem Eötvös József Kollégiumában” (így volt kiírva a Kollégium bejáratánál) egyetértőbb hangokra számított! Ezt meg is írta egy újabb cikkében, amelyben gyakorlatilag nacionalizmussal vádolta meg a diákközösséget. Ezt Bakos István diákbizottsági titkár (egy évfolyammal járt alattunk, és szobánk sűrű látogatója volt) utasította vissza sajtóválaszában.

Külhoni nyelvek és tájak

Az én generációnak nagy hiányossága volt, hogy tanulmányaink során – sokáig azon kívül is – nem juthattunk ki nyugatra. Az orosz szakosokat negyedéves korukban elvitték három hónapra Leningrádba – hoztak általában egy-egy szovjet lemezjátszót –, de hát szóba sem jöhetett, hogy diákkorunkban ösztöndíjjal nyugatra is kijusson az ember! Még a nyelvszakosok hébe-korba, de mi nem nyelvszakosok szóba sem kerülhattünk. Én még sokkal későbbi időben is hiába pályáztam nyugati tanulmányutakra, amint később kiderült, az elutasítások kapcsolatban álltak a bizonyos Havel-féle 79-es aláírási akcióval, amelynek ürügyén ez az interjú is készült.¹³

Hát ez a bezártság generációm jelentős részének nyelvtudásán is meglátszik sajnos. Engem tanítottak németül a szüleim gyerekkoromban, még az ötvenes évek elején. Járt hozzánk egy idős hölgy – a férjét kivégezték a kommunisták –, nem volt nyugdíja, óraadásból élt. Pénzünk nekünk sem volt, apám kötött neki körkötő gépén zoknikat a német órák fejében. Sajnos én nem vettem ezt olyan komolyan, mint kellett volna, mert hiába éltünk Nyugat-Magyarországon, a hermetikusan lezárt határ korszakában voltunk. „Hát kívül lehet itt németül beszélni?” – tettem fel abban a bezárt világban a kérdést. 15 éves koromig – a megszálló orosz katonákat leszámítva – egyszerűen nem láttam eleven külföldit! Akkor is csak azért, mert családirag Selmezbányára látogattunk a rokonokhoz. Hosszú ideig egyszerűen nem tudtam elképzelni, hogy erre nekem valaha is szükségem lehet! Gimnazista koromban azután kezdett valamelyest benőni a fejem lágya, Pannonhalmán is tanultunk németül, bár még akkor sem tudtam elképzelni,

¹² FARAGÓ VILMOS: *Kicsi ország. Élet és Irodalom*, XI. évf. (1967. január 7.) 1. sz., 12.

¹³ Az interjúra az 1956-os Intézet azon kutatása révén került sor, amelyet a Václav Havel és barátai társai börtönből való kiengedését követelő 1979. októberi levél egykori aláíróinak későbbi életútját kívánták feltérképezni.

hogy hétköznapi helyzetekben is használni tudom a nyelvet. Voltak otthon is német könyveink, házi használatra fordítottam is Schiller-verseket. Annyi alapot összeszedtem, hogy a későbbi tanulmányok során – az egyetemen, sőt az Eötvös Kollégiumban is – „villogni” tudtam, mert ott többször újrakezdtük a tanulást.

Saját tapasztalatom szerint akkor még az egyetemen, sőt az Eötvös Kollégiumban sem volt a nem nyelvszakosok számára igazán kemény a nyelvoktatás. Angolul is magam kezdtem tanulni, nyelviskolában és magántanárnál folytattam egyetem után. Németből végül később a munkahelyem küldött el egy intenzív nyelvtanfolyamra, és úgy szereztem nyelvvizsgát. A gimnáziumban négy évig tanultam latinul, ebből jelesen le is érettségiztem. Hosszú éveket fordítottunk – az egyetemmel együtt talán 9 évet – az orosz nyelvre, de az orosz nyelv tanulása Magyarországon felért egy csendes szabotázsakcióval. (Pedig gimnáziumi oroszstanáraink mondták váltig: egy nagy irodalomhoz és kultúrához jelent kulcsot ez a nyelv, de hát nem a kultúráról volt itt szó.)

Ez az én generációmnak – tisztelet persze a nem csekély kivételnek – általában a nagy gyengéje, és amit tudtunk, később igyekeztünk pótolni. Állami ösztöndíjjal (büntetésül a Havel-féle aláírási akcióért) én végül is csak 1990 őszén, 48 éves koromban jutottam el nyugatra, konkrétan egy kéthetes hollandiai tanulmányútra. A rendszernek kellett megbuknia ahhoz, hogy ez nekem megadassék! Turistaként persze már korábban is jártam Nyugat-Európa különböző tájain, ha nem is sokszor.

Az első alkalom még egyetemista koromban következett be, és ez felkavaró élményt jelentett. Erre a sokszerű élményre 1965 húsvétján került sor, harmadévesek voltunk akkor. Az Eötvös Kollégium kapcsolatba került – és ezt akkor már a kultúrpolitika is bátorította – egy bolognai egyetemi kollégiummal (Bologna abban az időben kommunista vezetésű város volt!), és engedélyt kapott, hogy egy repülőgépnyi diákot és kísérőtanárt kicseréljen egy hétre a bolognai San Irnerio Kollégiummal. Kellte érte fizetni, de össze tudtam szedni a pénzt. (Úgy emlékszem, 1100 Ft-ba került az egész út.) Egy MALÉV-gépen Velencébe repültünk (ez volt életünk első repülőútja!), onnan busszal vittek minket Bolognába. Vagy tíz tanár jött velünk, részben mint „politikai kísérők”. Bolognában laktunk a San Irnerio Kollégiumban.

Sok megdöbbentő élményünk volt, például az, hogy olasz diáktársaink egy-személyes szobákban laktak, és annak még fürdőfülkéje is volt. Már említettem, hogy mi az Eötvös Kollégiumban négyen voltunk egy szobában, a folyosón volt a mosdó, és közös tanulószobáink voltak. De ami sokkal fontosabb volt: én, aki művészettörténész szerettem volna lenni hajdanán, egyszer csak belecsöppentem az itáliai középkorba és a reneszánszba! Hát ez sokszerű élmény volt. Az elején volt egy olyan fél napom kint, hogy nem tudtam elmozdulni otthonról, mert egy-

szerűen lebénultam. Nem tudtam elképzelni, hogy azok a szobrok és templomok, amelyeket fekete–fehér képekről ismertem, azok a valóságban is léteznek! Hogy van háromdimenziós kiterjedésük, színük, hogy egy nyüzsgő embertömeg zaja által betöltött térben helyezkednek el! És akkor még nem volt ám olaszországi útikönyv! A művészet- és építészettörténeti könyvekből régi szombathelyi barátommal, Balogh Péter építészhallgatóval raktuk össze, hogy mi mindent kellene megnézni. Csak egy Bologna-térképet kaptunk a házigazdáinktól, és azon szépen be voltak jelölve a fontosabb műemlékek, fel is kerestem szinte valamennyit. Elvittek minket Firenzébe és Ravennába is, hazafelé pedig volt egy fél napunk Velencében, szóval nagyszerű programunk volt. Ravennából kimentünk a tengerpartra is, életünk során először láttunk tengert. Emlékszem, hogy Kiss Sanyi (ma M. Kiss Sándor néven ismert történész) mezítláb gázolt a vízbe (hűvös kora tavaszi idő volt!), hogy érzékletesebben élje át ezt a nagy találkozást.

Elég hirtelen alakult ki ez az út, talán egy-két hónap alatt. Amilyen zárt világban éltünk, ahhoz képest nagyon hirtelen, és nem tudtam rá lelkileg kellőképpen felkészülni. Igazából akkor vált kézzel tapintható bizonyossággá számomra, hogy van egy másik világ is rajtunk kívül! Az ember megy a bolognai egyetem árkádjai alatt, és akkor egyszer csak rádöbben, hogy a quattrocentóbeli freskók nem is voltak letakarva, csak a trecentofreskók fölött volt valami üveglap. Ez a gazdagság fejbe kólintott. És hát aztán beindult végre a lelki motor, és loholtam az esőben műemléktől műemlékig, mint az örült, a látnivalókat befogadni!

És hát elszomorító tapasztalatokat szereztem a mellénk rendelt tanárok egyikének-másikának műveletlenségéről. Ravennában voltunk, sok mindent láttunk, de még hátra volt az egyik híres másfél ezer éves bazilika, a San Apollinare Nuovo. És egyszer csak azt látjuk, hogy az autóbusz már kapaszkodik fel az autópályára. Utólag kiderült, hogy az egyik tanár a Pedagógia Tanszékről – szerencsére minket nem tanított, egyébként pufajkás volt '56-57-ben – kijelentette, hogy ő már templommérgezést kap, és menjünk haza Bolognába, mert ő éhes. És miatta Ravennában megcsonkult a programunk.

Összességében ez az út nagyon nagy hatással volt rám: az ember kezdett vágyódni egy nyitottabb világ után, amellyel csak könyvek és képek útján tudott kommunikálni korábban. Ez az érzés a mi csököttségünk és bezártságunk jellegzetes tünete volt. Mindez 1965 húsvétján történt.

Azóta kétszer is elzarándokoltam Bolognába feleségemmel meg barátokkal. És mit ad Isten? Néhány évvel ezelőtt, amikor legutóbb ott jártam, nagy-nagy autós tévelygés után épp a San Irnerio Kollégium előtti téren tudtunk leparkolni. Először abszolút nem tudtam, hol vagyunk, és nézem – hát ez mintha ismerős lenne. És akkor felismerem, hogy ott vagyok, ahol 23 éves koromban, és ott volt a kollégium, ahol akkor laktunk! Most is éppúgy egyetemi kollégium volt – és ott a közép-

kori egyetem árkádsora, azon át mentünk be most is a belvárosba, a két középkori lakótoronyhoz, ahhoz a két komor óriáshoz; majd a San Pietro-székesegyházhoz, Jacopo della Quercia domborműveihez. Mintegy 40 évvel később ott mentünk, azon a régi útvonalon! Boldog vagyok, hogy megélhettem ezt a visszatérést.

Búcsú a Kollégiumtól

A bölcsészhallgatók hétköznapi életvitelében és kultúrafogyasztási szokásaiban talán a komolyzene kapta a legkisebb szerepet. Valamilyen nyelvű irodalommal szinte mindegyikünk hivatásszerűen foglalkozott; a moziba járás akkoriban életünk szerves részét képezte; a képzőművészeti alkotásokba művelődéstörténeti jellegű stúdiumaink során és az utcán egyaránt belebotlottunk, de a komolyzenéért külön el kellett mennünk a Zeneakadémiára. Oda pedig viszonylag kevés bölcsész járt el, és a lemezjátszó korántsem volt akkor még elterjedt eszköz. A Kollégiumnak volt egy Supraphon táskalemezjátszója, és erre alapozva harmadéves koromban – Tóth Gábor igazgató erkölcsi támogatásával – zeneklubot indítottam. Mivel magam se voltam szakértő, csak zenekedvelő, zeneakadémista ismerősömet mozgósítottam (a szombathelyi származású Locsmándi Miklóst, aki később rövid ideig az Opera főigazgatója is volt). Miklós eljárt a Kollégiumba, és egy-egy zenemű meghallgatása előtt bevezető előadást tartott. (Bartók két művére, a *Cantata profanára* és a *Concertóra* konkrétan emlékezem, de valamelyik Bach és mások is műsoron voltak.) Kicsiny, de lelkes csapat járt ezekre a foglalkozásokra, élükön Gombocz Jánossal (pedagógia szakos volt, egy évfolyammal alattam), akivel a Pilinszky-szeretetben is osztoztunk.

A népzenevel más volt a helyzet: ez szélesebb népszerűségnek örvendett, a népdalhoz való vonzódás szinte független volt a világnézettől és a származástól. Az utánunk következő kollégista nemzedék, Bakos István diákbizottsági titkárral az élen, különösen elkötelezett volt a népi kultúrát és a tésszel megvert falusi társadalmat illetően. (Vagy két évvel utánunk Bakos falukutató taborokat is szervezett.) Halmos Béláék (Sebő Ferencsel) a közeli, Bercsényi utcai építészkollégiumban akkor bontogatták a szárnyukat, és Kósa Laci barátom révén (akinek Béla a sógora volt) 1967 tájt, emlékezetem szerint, már muzsikáltak a mi kollégiumunkban is. A már említett alagsori borozásaink alkalmával nagyokat népdaloztunk, de nem harsány, mulatozós vagy „zakatolós” stílusban, hanem próbáltunk – amennyire akkor tudtunk – autentikusak lenni. Varga Lajos szobartársunknak nagyon jó hangja volt, és jól ismerte a Debrecen környéki népdalkincset; angol szakos évfolyamtársunk, Heltai Pál és a történész Árpássy Csaba pedig olyan dalokat, sőt balladákat is ismertek, amelyek nem voltak benne a népdalgyűjteményekben. Az ilyeneknek különösen nagy keletje volt! Mivel a magyar

népdalok többsége szomorú, vágyakozó vagy kesergő, többnyire mi is ilyenek voltunk dalolás közben. Egyszer Bolognában is elbúsultuk ilyenformán magunkat egy kisvendéglőben, mire odajött a tulaj, és megkérdezte, miket énekelünk? Mondtuk, hogy magyar népdalokat. Mire a vendéglős megkérdezte: „a magyaroknak csak szomorú dalai vannak?”.

Az öt év egyetem és benne a négy Eötvös-kollégiumi év hamar elszállt. 1967 júniusában leállamvizsgáztunk, és gyorsan a diplomáinkat is kiosztották, hogy tudjunk magunknak állást keresni. (Előtte még dívott az állami elhelyezés, de ez a mi nagy létszámú évfolyamunk esetében már nem működött.) Diplomám átvételekor már családos ember voltam. Itt a magánéleti vonatkozásokról nem sok szót ejtettem, de az is hozzátartozik a történethez, hogy 1965 őszén – negyedéves koromban – megnősültem. Feleségem Várbíró Katalin, az a Gyógypedagógiai Főiskolára járó lány lett, akit még gimnazista koromban választottam ki magamnak. Máig ő a feleségem, és az unokáim nagymamája. Egyébként ez nem volt akkor rendkívüli cselekedet: kollégiumi szobánknak mind a négy lakója megnősült még diploma előtt, de egyikünk se költözött ki a Kollégiumból, jártunk tovább az esti órákra és a könyvtárba – csak „hétvégi férjek” voltunk. De láss csodát: mind a négy házaspár megvan máig, eredeti felállásban!

1967 nyarával egy másik korszak következett: a pályára állás, a család és a lakáskeresés korszaka. Ez utóbbi különösen küzdelmes dolog volt: én még éveig az Eötvös Kollégium könyvtárába jártam dolgozni, mert feleségem szüleinél egy szobánk volt, ahová 1967-ben és 1969-ben megszülettek a gyermekeink, és este már nem tudtam leülni az íróasztalhoz, hogy véletlen adta új szakmám: az olvasáskutatás irományaival foglalkozzam. (Akkor még nem gondoltam, hogy ez a témakör – művelődés-, vallás- és később kisebbségszociológiává terebélyesedve – végig fogja kísérni szakmai pályafutásomat.) Kollégiumi szobánk már említett „táblagyűjteményének” nagyobb darabjai is a könyvtárba kerültek, így szinte mindennap találkozhattam velük. Minden azt sugallta: ez a második otthonom.

Visszatekintve az Eötvös Kollégiumra, nekem ugyanúgy életre szóló élményt jelentett, mint másik alma materem, a pannonhalmi bencés gimnázium.¹⁴ A szellemi-erkölcsi feltöltődés e két helyszíne életem nagy ajándéka volt. Pannonhalma melegebb fészek volt, az erkölcsi értékek kialakulásához többet adott, a Kollégium a tudás elmélyítésének és kiszélesítésének volt inkább a színtere, egy olyan világképé, amely már túllépett a külső zord világ és a mi belső val-

¹⁴ Ugyanennek az interjúnak, illetve visszaemlékezésnek részeként publikáltam a másik alma materhez fűződő élményeimet *Pannonhalmi diákévek* címmel. (In: *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. HEGEDŰS Rita – RÉVAY Edit [szerk.] Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, 2007, 15–30.)

lásos ellenvilágunk dichotómiáján, és szélesebb társadalmi-politikai horizonttal építkezett, de a meglévő alapokra.

Az életre szóló barátságok inkább Pannonhalmán, a kamaszkorban kötődtek. De a Kollégiumnak is megvolt a maga összekovácsoló ereje: egykori szobatársaimmal, és több más kollégistával (nem okvetlenül évfolyamtárssal) azóta is barátságot tartok. Az öregdiákok szervezete révén az elmúlt évtizedekben mondhatni folyamatos volt a kapcsolattartásom az Eötvös Collégiummal. (A rendszerváltás óta ismét ilyen patinásan írják a nevét.) 1967-ben végzett évfolyamunk ugyan nem szokott szervezeten találkozni, de évente vannak szélesebb körű öregdiák-találkozók és szakmai rendezvények, amelyek nagyon jó hangulatúak, és erősítik a „mi”-tudatot. A közelmúltig jó egy évtizeden át – az öregdiákok egyik képviselőjeként – tagja voltam a Collegium kuratóriumának is, és így tanúja lehettem annak, hogy az egyetemi és országos politika milyen sok viharának volt kitéve – a demokrácia körülményei között is – második alma materem.

No de ez már a jelen, illetve a közelmúlt története, ezt majd – Kányádi Sándorral szólva – „megírja, ha megírja más”.

Tartalomjegyzék

<i>Laudationes externorum</i>	9
René Roudaut	11
François Laquièze	14
Monique Canto-Sperber	15
Salvatore Ettore	16
Andrea Ferrara	18
Chiara Faraggiana di Sarzana	21
P. J. Rhodes	23
Herwig Maehler	24
Chris Carey	26
Mike Edwards	28
Shawn Gillen	29
Nikolaus Hamm	32
Elisabeth Kornfeind	34
Leonore Peer	36
Christian Gastgeber	38
Hermann Harrauer	42
Herbert Bannert	45
Jana Grusková	46
Christine Glaßner	47
August Stahl	48
Javier Pérez Bazo	50
Alicia Gómez-Navarro	52
 <i>Laudationes Hungarorum</i>	 57
Réthy Miklós	59
Hoffmann Rózsa	61
Dux László	65
Mezey Barna	67
Szepessy Tibor	70
Hiller István	73
Keszei Ernő	74
Dezső Tamás	76
Kozma László	77

Soós Anna	79
Pintér Károly	82
Kátai Zoltán	84
Körmendy Mariann	85
Karsai György.....	87
Kincses János	90
<i>Rectores</i>	93
Conspectus	95
Gerevich Tibor: Az Eötvös Collegium története – Bartoniek Géza (1854–1930)	96
Kiss Jenő: Gombocz Zoltán életéről és munkásságáról	103
Markó Veronika: Szabó Miklós	113
Nagy János: Keresztury Dezső	126
Pál Zoltán: Lutter Tibor	132
Szijártó István: A világra nyitott ablak	136
Vekerdy József	145
Bertényi Iván: Igazgatói működésem az Eötvös József Collegiumban (1993–1996) . . .	147
Bollók János.....	149
Takács László	154
<i>Historica • Res gestae</i>	161
Gángó Gábor: Eötvös József és barátai egyetemi éveiről, különös tekintettel a politikatudományi képzésre	163
Garai Imre: A magyar középiskolai tanári szakma kialakulása	176
Tóth Magdolna: „A budai parti ígéretföldje”	203
Kovácsik Antal: Az Eötvös Collegium Ménesi úti épületének felavatása a korabeli sajtó tükrében	211
Markó Veronika: Hogyan lett az Eötvös József Collegium könyvtárából az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára?	220
Szójka Emese: Fülep Lajos néprajzi gyűjteménye	236
Kucsman Árpád: Kémikusok a régi Eötvös Collegiumban	272
Győri Róbert: A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években	288
Czifrusz Márton: Helyek és pozíciók újraírása – Wallner Ernő, Lettrich Edit és a hazai szociálgeográfiai iskola viszonya Mendöl Tibor örökségéhez	312
Tóth Károly: Művészettörténészek az Eötvös Collegiumban (1896–1950).....	328
Ritoók Zsigmond: Klasszika-filológia az Eötvös Collegiumban.....	345
Kucsman Árpád – Liptay György: Eötvös-kollégisták a Fasori Gimnázium tanári karában	348
Kapitány Adrienn: Az 1950-es évek a Kollégium történetében.....	365

Marafkó László: Nagyhatalmak ugratása, avagy groteszk lapok az Eötvös Kollégium félmúltjából	378
Dénes Iván Zoltán: Diákmozgalom Budapesten 1969-ben	383
Bakos István: Emlékeim a kollégista Kilencekről	401
ifj. Arató György: „Szabadság a jelszavunk” Március 15-e az Eötvös Kollégiumban, 1955–1984	410
Szabics Imre: Az Eötvös József Collegium és az École Normale Supérieure	419
Nemes Tibor: Az Eötvös Collegium és az École Normale Supérieure közötti közvetlen kapcsolatok újraélesztése a 80-as években	428
Bubnó Hedvig: Összefoglaló a collegiumi spanyol nyelvoktatásról, 1992–2010	432
<i>Historica • Magistri</i>	435
Korompay H. János: Horváth János és az Eötvös Collegium	437
Móser Zoltán: Ha a szellem napvilága ragyog	456
Farkas Zoltán et alii: Czebe Gyula élete dokumentumokban	463
Szakály Sándor: Szurmay Lajos, tábornok az Eötvös Collegiumból	553
Szávai János: Gyergyai Albert és az Eötvös Collegium	563
Ress Imre: Hugo Kleinmayr és a germanisztikai oktatás megalapozása az Eötvös Collegiumban	570
Kiss Jenő: Zsirai Miklós	579
Keszthelyi Lajos: Bay Zoltán	596
Pál Zoltán: Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében	599
Keszthelyi Lajos: Faragó Péter	612
Farkas Zoltán: Gyóni Mátyás	617
Papp István: Kettős ügynök – Nagy Péter, Szabó Dezső és az állambiztonság	625
Balogh Elemér: Szász Imre versus Brusznai Árpád	638
Bottyán Gergely: Antal László és a mai magyar nyelvtudomány	643
Dörnyei Sándor: Emlékezés Tomasz úrra	648
Ifj. Tomasz Jenő: Tomasz úr és az Eötvös Collegium	653
<i>Memorabilia</i>	683
„Felújítani azt, ami érdemes” – Beszélgetés Elekfi Lászlóval	685
Tóth Gábor: Az idő sodrában	709
Lekli Béla: Az Eötvös Kollégium az 1956 utáni években	836
Gereben Ferenc: Egyetemi évek (1962–1967)	838
Kósa László: Az Eötvös Kollégiumban éltem én is (1963–1967)	861
Bakos István: Az Eötvös Kollégium autonómiaöregvései és Baráti Körének megalakítása	889
Galántai Ambrus: Szubjektív történelem	899

Studia Germanica 923

Balázs Sára: "Freiwillig dient der Geist":

Germanistik in der Veranstaltungsreihe des Lustrum Saeculare Collegii 925

Eve-Marie Kallen: Dezső Keresztury als Kulturvermittler und Pädagoge

und das Eötvös-Collegium 928

August Stahl: „Schlussstück”. Rilkes Sicht und Deutung des Todes 944

Frank Baron: Die Entstehung des Faust-Mythos im 16. Jahrhundert 962

Christine Glaßner: Zur handschriftlichen Überlieferung der Visiones Georgii 967

András F. Balogh: Schlacht der Stereotype in der Vngrischen

Schlacht des Jacob Vogel 975

Ilona Feld-Knapp Cathedra Magistrorum – Lehrerforschung.

Lehrer-Denken und Lehrer-Wissen 982

Géza Horváth: Elmar Tophoven, der Begründer des Europäischen

Übersetzer-Kollegiums 997

Anita Czeglédy: „Schutzmarke: der Steg.”

Interkulturalität in Márton Kalász' Lyrik 1006

Studia Slavica 1021

Katalin Kroó: Slawistik in der Veranstaltungsreihe

des Lustrum Saeculare Collegii 1023

Urs Heftrich: Lew Tolstoi und Anton Tschechow: Zum Doppeljubiläum 2010 1025

Bettina Kaibach: Raum für Nostalgie: Steppe und Prärie in Anton Čechovs Step'

und Willa Cathers My Ántonia 1032

Wolf Schmid: Eventfulness and Context 1052

Studia Classica 1065

Tamás Mészáros: Klassische Philologie in der Veranstaltungsreihe

des Lustrum Saeculare Collegii 1067

Mike Edwards: The Application of Criticism to Textual Criticism 1069

Herwig Maehler: Pindar und die Tyrannen 1076

P. J. Rhodes: The Erxadieis inscription 1084

Artes 1093

Teleki Pál, a Collegium kurátora (1920–1941) 1095

Epikus és komikus collegiumi enumeráció 1935-ből – Közreadja: Takács László 1100

Farkas Zsuzsa: Fotótörténeti adalékok az Eötvös Collegium archív fotóiról 1119

Süle Ágnes Katalin: Az Eötvös Collegium épülete 1137

Havas László: Hadrianus mint Pseudo-Alexandros? 1146

Sántháné Gedeon Mária: Kultúraközi kommunikáció: magyarságkép az angol mint lingua franca tükrében	1156
Csuday Csaba: Az irodalom: „negatívan élni”	1161
Szlukevényi Katalin: Kollégisták, költők, korszakok: szépirodalmi hagyományok az Eötvös Collegiumban	1165
<i>Membra et alumni</i>	1179
<i>Pro patria defuncti</i>	1211
Tartalomjegyzék	1215
Appendix – Mellékletek jegyzéke	1221

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.tygotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható:

www.interkonyv.hu

Észrevételeiket a velemeney@tygotex.hu e-mail címen várjuk.

Kiadja az Eötvös Collegium és a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: dr. Horváth László – Votisky Zsuzsa

Tördelte: Vidumánszki László

A borítót tervezte: Tóth Norbert

Terjedelem: 85,6 (A/5) ív

Nyomta és kötötte: Séd Nyomda, Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia